

Kebîkeç'in Aslı-Faslı: KEBİKEÇ ADI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Aziz Gökçe

Yayın hayatında üçüncü sayısına ulaşan **Kebikeç**, herşeyden önce adı ile ilgi çekti. Büyük bir çoğunluğumuz bugüne kadar pek çok değişik ve ilginç adlı dergi ile karşılaşmışızdır; ancak, adı kadar içeriğiyle de ilgi çekici olan böyle bir dergiyle tanışma fırsatına, sosyal bilimlere gönül vermiş bir grup insan sayesinde kavuştuk. Derginin basımı ve dağıtılması işi ile yakından ilgili olduğumu bildiğim, kıymetli arkadaşım ve meslektaşım Ahmet Yüksel ile ilk sayının çıkması için çalıştığı o yoğun dönemde, niçin böyle bir adı yeğledikleri üzerinde bir iki kez konuşmuşuz. Daha sonra, bu konu üzerinde bir süre düşündüm. Aklıma ilk gelen şeyi sizlere de aktarmak istiyorum. Nasıl ki, *Kebikeç* kitapları zararlı haşerelerden koruyorsa, bu dergi de bilimi ve bilim adamlarını koruyacak, böylece *Kebikeç* görevini bir kez daha yerine getirmiş olacaktı.

Ben, bu birkaç satırda, hepimizin ilgisini çeken bu adın eski ve yeni sözlüklerimizde nasıl tanımlandığını aktarmaya

çalışacağım. Öncelikle, burada kullandığım sistem üzerine birkaç şey söylemem gerektiği kanısındayım: 1. İncelediğim sözlüklerdeki tanımlar üzerinde bilimsel metin yayımlarında kullandığımız transkripsiyon işaretlerini kullanmadım. Zaten aktüel konuları işleyen yazılarda bu işaretlerin kullanılması, okuyucuyu anlayamadığı işaretlerle yormaktan başka bir şey değildir. 2. Tamlamaları ve yabancı kelimeleri oldukları gibi aktarırken herkesin anlayabilmesi amacı ile anlamlarını – gerekli olduğunu düşündüğüm yerlerde – ayraç içinde verdim.

Kebikeç adı hakkında yaptığım küçük çaplı araştırma sonunda bazı sözlüklerimizde bu ad ve kökeni ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlayamadım; ancak, bazı sözlüklerimizdeyse, sadece tanıma yer verilmeyle kalmayıp ayrıntılara da girildiğini gördüm. Bu sözlüklerin hemen tümünün birleştikleri nokta, bu adın bir bitkiye ait olduğuydu. Bir kısmında ise, Süryanîcede bir meleğin adı olduğu belirtilmişti.

Kebikeç hakkında, Ahmed Vefik Paşa'nın meşhur sözlüğü *Lehçe-i Osmânî*'de çok kısa bir tanımla karşılaşırız: "Zehirli mi'de-nüvis. (maydanoz)"¹

Ali Seydî'nin *Resimli Kâmûs-ı Osmânî*'sinde verilen açıklama şöyledir: "Eski Keldânîlerce haşerâta müvekkel (sorumlu, vekil olarak atanmış) zannolunan bir meleğin ismi olup mütekaddimîn yazma kitapları güve tecâvüzünden mahfûz kılmak (korumak) için o kitapların evveline veya nihâyetine yazılır idi."²

İbrahim Cudî tarafından hazırlanmış olan *Lûgat-i Cûdî* adlı sözlükte ise şu bilgilere rastlıyoruz: "1. Kerefs (kereviz) nev'inden bir nebât. 2. Süryanî'de haşerâta müvekkel bir melek ismi. Güve dokunmasını diye eskiden bu ismi kitapların zahırına (sırtına, gerisine) yazarlardı."³

Veled Çelebi İzbudak'ın Türk Dil Kurumu Kitaplığında yazma bir nüshası bulunan oldukça hacimli sözlüğünde de *Kebikeç* için şu bilgilere yer verilmiştir: "Zehirli mi'de-nüvis (maydanoz), kurbağa otu, kâğıt arasına konursa güve yemez. Ba'dehu (sonradan) nehbatın bu ismi unutulmuş, yalnız adı yazılmakla iktifâ edilmiş (yetinilmiş)."⁴

Mütercim Âsım'ın *Kitâb-ı Tıbyân-ı Nâfi' Terceme-i Burhân-ı Kâtî* adlı sözlüğünde oldukça uzun bir tanımla karşılaşırız: "Kerefs-i berrî (yer kerevizi) nev'inden bir nebât adıdır. Arabîde keffü's-sebi' (aslan pençesi) ve şecerü'd-dafâdî' (kurbağa otu) ve Şîrâz'da kes-i vîrân ve İsfahân'da (?) ve Türkî'de mastava çiçeği ve yırtıcılar ayası ve düğün çiçeği

ve kurbağa otu ve düğün otu derler ve aynü's-safâ bu nev'dendir. Nebât-ı mez-bûrî (sözü geçen bitki) sümûm-ı kıtâledendir (öldürücü zehirdendir) derler. Sirke ile tîlâdâ'ü's-saleb illetine (saçkıran hastalığına) nâfi'dir ve bir kavle *Kebikeç* Süryânî lûgatinde bir melek ismidir. Haşerât üzere müvekeldir. Zâhiren kitaplara güve dokunmasını diye *Kebikeç* yazdıkları buna mebnîdir (dayanır)."⁵

Ziya Şükûn'un *Gencine-i Güftar*'ında da aşağı yukarı aynı tanıma rastlıyoruz: "Yırtıcılar ayası, düğün çiçeği, kurbağa otu denilen bir bitki (Ar.) كنف السبع, شجر الضفادع. Bir söylentiye göre Süryanice haşerat üzerine memur bir melek adıdır. Bu kelimeyi güve dokunması için kitapların üstüne yazmalarının sebebi bu olsa gerek."⁶

Yakın tarihte hazırlanmış sözlüklerimizden Mehmet Zeki Pakalın'ın *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*'nde de *Kebikeç*'e rastlıyoruz. Burada, *Burhan-ı Kâtî' Tercümesi*'nden alınmış bir tanıma yer verilmiş ve bu sözün bir tılsım olduğu, kitaplara güve dokunması için yazıldığı belirtilmiştir.⁷

Dolaylı olarak da olsa, son zamanlarda *Kebikeç*'ten bahsedildiğini gördüğümüz yazılardan biri de Orhan Şaik Gökçay'a aittir. Türkoloji'ye büyük hizmetlerde bulunmuş olan merhum hocamız Orhan Şaik Gökçay, "Kebikeç Duası" başlığını taşıyan bir makalesinde -bu makale doğrudan *Kebikeç* adının kökenini veya anlamını açıklamak için yazılmış olmasa da- şu bilgileri vermiştir: "Bilindiği gibi

¹ Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî*, İstanbul, 1306.

² Ali Seydî, *Resimli Kâmûs-ı Osmânî*, İstanbul, 1330.

³ İbrahim Cudî, *Lûgat-i Cûdî*, İstanbul, 1332.

⁴ İzbudak, Veled Çelebi, *Türkçeden Türkçeye Lûgat*, istinsah tarihi: 1924, TDK Yazma B: 26.

⁵ Mütercim Âsım, *Kitâb-ı Tıbyân-ı Nâfi' Terceme-i Burhân-ı Kâtî*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1268.

⁶ Şükûn, Ziya, *Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya*, MEB Basımevi, İstanbul, 1984.

⁷ Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* MEB Basımevi, İstanbul, 1993.

Kebikeç, hamam böceklerinin başıdır. Hindistan'da ve bizde çok kez, bir kitabın birinci sayfasına yazılır. Bu yoldan da, birtakım börtü-böceğin, başlarının adına saygı göstererek kitaplara ilişmeyeceklerine, onları delik-deşik edip okunmaz hale getirmeyeceklerine inanılır.⁸

Kebikeç hakkında bilgi edinebileceğimiz kaynaklar, elbette bunlarla sınırlı değildir. Bu konu hakkında benim başvurduğum kaynaklar, daha çok hepimizin

eli altında bulunan ve Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu Kitaplıkları ile Millî Kütüphane'de inceleme fırsatını bulduğum sözlüklerdi. Gönül, bu adın niçin bir meleğe verildiğini ortaya koyabilmek için Süryanice kaynaklardan da faydalanmayı isterdi; ancak, elde olmayan sebeplerden ötürü bu mümkün olmadı. Sanırım, bu konu hakkında benden sonra da pek çok yazı yazılacak ve bu ilginç isim pek çok araştırmacıya ilham kaynağı olacaktır.

⁸ Gökyay, Orhan Şaik, "Kebikeç Duası (Kitab-ı Bahriyye)", *TD XXXI/280*, 1975, s. 9-16.

6.

SAYI ÇIKIYOR...!

SEMİNERLER DERGİSİ

(A.Ü. D.T.C.F. Öğrencilerinin Bilimsel Çalışmalara Katkısıdır.)

Düştünceleriyle ÖZGÜR Ürettikleriyle GENÇ Çalışmalarıyla ETKİN

Kütüphane ve Kütüphane-Kullanıcı Etkileşimi, Kullanıcı Eğitimi / **Gülay Batır**

Osmanlı İmparatorluğu'nda Divân-i Hümayûn / **Cengiz Söylemez**

Mevlâna'nın Hayatı ve Şiirlerinde Geçen Türkçe Kelimeler / **Remziye Çörtebaşı**

1730-1768 Yılları Arasında Avrupa Tarihi / **Dritan Egro**

Etnoloji Üzerine / **Fidan Pilaz**

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı / **Emrullah Ulaş**

İsmail Hakkı Uzunçarşılı / **Hülya Taş**

Neşeli Bir Tarihçi: Ahmet Refik Altınay / **Hami Sıcakkan**

Prof. Dr. Kenan Akyüz (1911-1996) / **Gülşen Çulhaoğlu**

Çukurkeşlik Köyü Üzerindeki (Mersin) İki Yapı / **Ergün Laflı**

Beşehir-Seydişehir Gezisi Etüd Raporu / **Varol Hazinedaroğlu**

Kebikeç Dergisi ve Kebikeç Dergisi'nin Şimdiye Değın Çıkan Sayıları Üzerine Bir Kaynakça Denemesi / **Derya Özen**

Yayın Hayatındaki Yeni Tılsım: Kebikeç (Ahmet Yüksel ve Ömer Türkoğlu ile Yapılan Söyleşi) / **Derya Özen & Fatma Kırklar**

İsteme adresi:

Sanat Kitabevi Karanfil Sok. Birlik İş Merkezi 5/2 06650 Kızılay /Ankara

Tel - Fax: (312) 418 62 03